

เครือข่ายคุณค่า

โดย จุฑาทิพย์ ภัทราวาท¹

1. แนวคิดเรื่องการเชื่อมโยงและสร้างเครือข่ายที่เป็นไปในเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของชุดโครงการวิจัยด้านสหกรณ์ที่ดำเนินการอยู่นั้น แท้จริงแล้วเป็นเรื่องของการนำเอาคุณค่า สหกรณ์ (อุดมการณ์) เป็นตัวชูประเด็นในการขับเคลื่อนงานการพัฒนาสหกรณ์ด้วยการผสมผสานแนวคิดการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ ซึ่งเป็นรูปแบบของการบริหารจัดการที่คำนึงถึงปัจจัยสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งจะช่วยลดข้อจำกัดของความรู้ที่แปลกแยก ระหว่างสหกรณ์ที่จดทะเบียนตามกฎหมายสหกรณ์และกลุ่ม/องค์กร ที่ไม่ได้จดทะเบียนแต่ยึดมั่นในหลักการสหกรณ์ ให้หันมาผนึกพลังความร่วมมือ ในการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

การสร้างเครือข่ายที่เรียกว่าเครือข่ายคุณค่าในที่นี้มีความหมายแตกต่างไปจากเครือข่ายที่เห็นกันอยู่ทั่วไป เนื่องจาก กระบวนการสร้างเครือข่ายนั้นจะต้องเริ่มจาก การนำคุณค่าสหกรณ์ มาใช้เป็นปณิธานร่วม ซึ่งหมายความว่า องค์กรที่จะเข้ามาเป็นภาคี/พันธมิตรในเครือข่ายนั้นจะต้องยึดมั่นในคุณค่าสหกรณ์ (การช่วยเหลือตนเอง การรับผิดชอบตนเอง ประชาธิปไตย ความเที่ยงธรรม ความเสมอภาค ความซื่อสัตย์ การเปิดใจกว้าง ความรับผิดชอบต่อสังคม และเอื้ออาทรต่อผู้อื่น) จากนั้นจะต้องมีการกำหนดเป้าหมายร่วม โดยใช้กระบวนการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์เข้ามาดำเนินการ ซึ่งจะช่วยให้ภาคี/พันธมิตรภายใต้เครือข่าย มีการวางระบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีกระบวนการเรียนรู้ และการจัดการความรู้ ซึ่งจะช่วยให้เรื่องการบริหารจัดการและการขับเคลื่อนเครือข่ายนั้นไปอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับความสามารถหลักของภาคี/พันธมิตรภายใต้เครือข่าย

กระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายในลักษณะดังกล่าว จะเป็นไปบนหลักความสมัครใจ ซึ่งต้องเริ่มจากผู้นำที่มีจิตสำนึกความร่วมมือ และมีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ซึ่งย่อมก่อให้เกิดพลังความร่วมมือที่แนบแน่นมากกว่าเครือข่ายที่มีผู้อื่นมาจัดตั้งให้ การก่อเกิดเป็นเครือข่ายดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นเรื่องของการปลุกจิตสำนึกความร่วมมือ การปลุกฝังคุณค่า(ค่านิยม) และการวางระบบของการมีส่วนร่วมของกลุ่ม/องค์กร ที่คำนึงถึง ความสามารถหลัก เพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมของเครือข่าย โดยจะใช้วงเรียนรู้ของเครือข่ายเป็นกลไกในการปรับทัศนคติและกระบวนทัศน์เรื่องการแก้ปัญหาอาชีพ และการดำเนินชีวิตของสมาชิกกลุ่ม/องค์กร ในลักษณะเช่นนี้นอกจากจะได้ ผลลัพธ์ คือการมี ระบบการจัดการที่จะเข้าไปช่วยในการแก้ปัญหาความยากจน 3 ประการ คือ จนความคิด จนเศรษฐกิจ จนเพื่อนฝูง ด้วยการรวมพลังกัน ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และขยายโอกาส ผลกระทบที่เกิดขึ้น อาจพิจารณาได้ 4 ระดับ ได้แก่ ผลกระทบต่อสมาชิกของกลุ่ม/องค์กรที่เป็นภาคี/พันธมิตร เครือข่าย ผลกระทบระดับกลุ่ม/องค์กร ผลกระทบระดับเครือข่าย และผลกระทบระดับชุมชน

ดังนั้น หากจะตอบคำถามในเรื่องของเศรษฐกิจชุมชน ก็จะเห็นได้ว่ากระบวนการสร้างเครือข่าย เป็นนวัตกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ได้ผสมผสานเอาเรื่องคุณค่าสหกรณ์ (อุดมการณ์) เชื่อม

¹ ผู้อำนวยการสถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ร้อยผู้คน ผ่านองค์กร สร้างเครือข่ายด้วยกระบวนการบริหารจัดการเชิงรุก (เชิงกลยุทธ์) ที่จะก่อให้เกิดการบูรณาการความร่วมมือในแนวราบ (Horizontal integration) ที่มีกลไกความเชื่อมโยงและจัดระเบียบความสัมพันธ์อย่างเหมาะสมบนความสมัครใจ โดยต่างฝ่ายต่างวางแผนและทำกิจกรรม ทางเศรษฐกิจ สังคม วิชาการ สัมมนา การ สวัสดิการ ซึ่งเป็นเรื่องของการประกอบอาชีพ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขร่วมกันอย่างยั่งยืน

2. กรณีเด่นๆ อาจหยิบยกขึ้นมาให้เห็น 2 กรณี

2.1 กรณีของเครือข่ายคุณค่าข้าวคุณธรรม

จุดเริ่มต้น: แกนนนำชาวนา อ.กุดชุม ที่มีพ่อวิจิตร บุญสูง เผชิญกับปัญหาาราคาข้าวหอมมะลิอินทรีย์ตกต่ำต่างๆ ที่เคยส่งออกไปต่างประเทศและชาวนากลุ่มนี้ได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ซึ่งคิดจะหาทางออกด้วยการกู้ยืมเงินมาแปรรูปเสียเอง เพราะคิดว่าจะสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้

ทางเลือก การสร้างเครือข่ายคุณค่า: เมื่อได้มีโอกาสหารือกับผู้ประสานงานชุดโครงการด้านสหกรณ์ ชาวนากลุ่มนี้ (108 คน) จึงเลือกที่จะใช้ทางเลือกใหม่ เพราะหลังจากใช้วิถีที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับทีมวิจัยก็มีการปรับเปลี่ยนความคิดที่จะเลือกแนวทางการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การวางกระบวนการบริหารจัดการเชิงกลยุทธ์ โดยกำหนดมาตรการแก้ปัญหาด้วยการสร้างตราสินค้า “ข้าวคุณธรรม” การรวมซื้อ รวมขาย ผ่านภาคี/พันธมิตรของเครือข่ายคุณค่าภายใต้ห่วงโซ่อุปทานในที่สุด ผลลัพธ์ที่ชาวนากลุ่มนี้ได้รับในปีแรกคือ

1) การจำหน่ายข้าวได้ราคาสูงกว่าราคาตลาด เพราะผู้บริโภคให้ความสนใจ ภาคีพันธมิตรช่วยสร้างตราสินค้า “ข้าวคุณธรรม” จึงเป็นที่รู้จักในกลุ่มผู้บริโภคในตลาดท้องถิ่น ตลาดระดับจังหวัด และตลาดไฮ-เอ็น

2) ชาวนากลุ่มนี้เกิดความคิดในการกู้เงินมาสร้างโรงสีจึงลดความเสี่ยงเรื่องปัญหาการขาดทุน ปัญหาโรงสีไม่มีข้าวเปลือกมวนเป็นรูป ฯลฯ

3) ชาวนากลุ่มนี้ได้ ชุดความรู้ เรื่องระบบการผลิต การตลาดข้าว ภายใต้ห่วงโซ่อุปทาน การสร้างตราสินค้า การเจรจาต่อรอง และทราบพฤติกรรมผู้ประกอบการในตลาดแต่ละระดับว่ามีกลยุทธ์และการเอารัดเอาเปรียบอย่างไร (รู้เท่าทัน)

4) การนำกำไรที่ได้จากการจำหน่ายข้าวร่วมกันตั้งเป็นกองทุนหนุนเกื้อเพื่อจัดสวัสดิการของสมาชิกภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการโครงการและมูลนิธิธรรมะร่วมใจ

5) เกิดเป็นศูนย์เรียนรู้ข้าวคุณธรรม 12 ศูนย์ ซึ่งปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยและหน่วยงานทั้งใน-ต่างประเทศแวะเวียนเข้าไปเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

6) ชาวนา-เกษตรกร ในท้องที่/จังหวัดอื่นให้ความสนใจขอเข้าร่วม โครงการ เพราะเห็นว่าเป็นแนวทางที่จะช่วยแก้ปัญหาการประกอบอาชีพอย่างยั่งยืน ซึ่งถือว่า เครือข่ายคุณค่าข้าวคุณภาพจะเป็นแกนนำในการสร้าง ระบบการผลิตและการค้าจากการเกษตรที่เป็นตัวแบบสำหรับการแก้ไขปัญหาาราคาข้าวตกต่ำโดยไม่ต้องให้รัฐเข้ามาแทรกแซง

7) เงื่อนไขของชาวนาผู้ปลูกข้าวคุณธรรมในเรื่องการลดขายมุข 3 ประการ ได้แก่ ไม่ดื่มเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เล่นการพนัน ช่วยปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวนาและคนในครัวเรือนที่จะก่อให้เกิดความสุขอย่างยั่งยืนนอกจากนั้น ปลูกญาของชาวนา กลุ่มนี้ยังช่วยขับเคลื่อนวิถีชีวิตให้รู้เท่าทันกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ตัวอย่าง เช่น ชาวนาให้ปลูกญาข้อแรกว่าจะกินข้าวที่ปลูกก่อนเหลือจึงเอาไปขาย เป็นต้น

2.2 กรณีของเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ จ.พังงา

เป็นเรื่องของชุมชนที่ทำธุรกิจท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ (สึนามิ) และตระหนักดีว่า การขอรับความช่วยเหลือจากรัฐไม่สามารถแก้ปัญหาในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตของพวกเขาได้อย่างยั่งยืน จึงได้รวมกันเป็นเครือข่ายและกำหนด เป้าหมายร่วม ที่จะผนึกกำลังประกอบการท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ ที่ให้ความสุขกับนักท่องเที่ยว โดยที่ชุมชนอยู่ได้ และสิ่งแวดล้อมยั่งยืน

ในการดำเนินการระยะแรก นักวิจัยได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และมุ่งเน้นให้ผู้นำชุมชน และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวชุมชนได้ปรับกระบวนทัศน์และความคิด ภายใต้คุณค่าสหกรณ์ (การร่วมมือ) การเชื่อมโยง ภาคี-พันธมิตร เพื่อให้เป็นเครือข่ายที่จะบูรณาการกิจการท่องเที่ยวของชุมชน และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จัดเป็นแพ็คเกจทัวร์เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยวร่วมกัน

แม้จะเป็นจุดเริ่มต้นแต่การดำเนินการในระยะต่อไปของเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ดังกล่าวจะมีบทบาทอย่างสำคัญที่จะสร้างสรรธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน โดยนักท่องเที่ยวมีความสุข ชุมชนอยู่ได้โดยอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ได้อย่างยั่งยืน

3. ข้อเสนอแนะ

การทำงาน/ก้าวต่อไปของชุดโครงการจะเป็นเรื่องการนำ ชุดความรู้ “การเชื่อมโยงเครือข่ายคุณค่า” กับชุดความรู้ การค้าที่เป็นธรรม (Fairtrade) ขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยโดยจะเริ่มต้นนำร่องที่โครงการพัฒนาหมู่บ้านเชิงคุณค่า และเครือข่ายที่เป็นผลิตภัณฑ์ของชุดโครงการเดิมโดยคาดหวังว่า กระบวนการเชื่อมโยงเครือข่าย ภายใต้ห่วงโซ่อุปทานที่เริ่มต้นจาก ผู้ผลิต (ภาคประชาชน) ผ่านภาคี/พันธมิตรที่เป็นผู้ประกอบการ ภายใต้ห่วงโซ่อุปทาน โดยนำเอาเป้าหมายร่วม คือ การสร้างระบบการผลิตและการค้าที่เป็นธรรม (Fairtrade) จะช่วยให้ทุกฝ่ายได้รับประโยชน์อย่างเท่าเทียมและเป็นเรื่องของระบบที่จะช่วยบูรณาการให้เกิดความยั่งยืน ช่วยแก้ปัญหาราคาสินค้าตกต่ำหรือสินค้าเกษตรขาดแคลนทำให้ผู้บริโภคต้องซื้อต้องบริโภคสินค้าในราคาสูง โดยกระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายคุณค่า จะสามารถแก้ปัญหาบนหลักการพึ่งพาตนเองและร่วมมือกัน โดยที่รัฐไม่ต้องเข้าไปแทรกแซง

โครงการที่จะเริ่มในระยะต่อไป ภายใต้ชุดโครงการการขับเคลื่อนสหกรณ์และการค้าที่เป็นธรรมได้แก่

◆ เครือข่ายยางพารา เครือข่ายผลไม้ เครือข่ายสินค้าชุมชน เครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนเชิงอนุรักษ์ เครือข่ายนิคมเชิงคุณค่า หมู่บ้านเชิงคุณค่า ค่ายเยาวชนคนคุณค่า ฯลฯ